

Piotr Romanowski

Monografia kancelarii międzywojennego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych autorstwa Adama Grzegorza Dąbrowskiego

---

Radzyński Rocznik Humanistyczny 14, 301-305

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Piotr Romanowski

Archiwum Państwowe w Lublinie

Monografia kancelarii międzywojennego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych autorstwa Adama Grzegorza Dąbrowskiego

Adam Grzegorz Dąbrowski, *Kancelaria Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
w latach 1918-1939*, Warszawa 2015, ss. 343.

Współczesną kancelarię określić można, jako „komórkę organizacyjną lub zespół komórek organizacyjnych w urzędzie (instytucji) zajmujących się przyjmowaniem, rejestracją i rozdzielaniem pism wpływających, przygotowaniem, rejestracją i wysyłaniem pism wychodzących oraz przechowywaniem akt danego urzędu”¹. Podejmowane w różnych ośrodkach naukowych dyskusje uzasadniające potrzeby badań nad kancelarią współczesną, doprowadziły do wykształcenia się kilku zasadniczych stwierdzeń. Do najważniejszych należy zaliczyć, te które określają badania nad kancelarią, jako przyszlą pomoc dla osób zajmujących się dokumentacją pod względem naukowym (historyków), jak i zawodowym – archiwistów. Jednym z często podejmowanych, w ostatnich czasach badań jest kancelaria administracji państwowej i samorządowej II Rzeczypospolitej. Obszar ten doczekał się już wielu ciekawych i cennych opracowań. W literaturze przedmiotu dominują pod tym względem artykuły². Znacznie mniej jest monografii³. Do katalogu tych

¹ *Polski Słownik Archiwalny*, pod. red. W. Maciejewskiej, Warszawa 1974, s. 40; H. Robótka, *Współczesna biurowość. Zagadnienia ogólne*, Toruń 2010, s. 16-17.

² Wyróżnić można grupę artykułów dotyczących administracji publicznej ministerstw, urzędów wojewódzkich, starostw oraz gmin, zob. m. in. P. Romanowski, *Kancelaria centrali Ministerstwa Spraw Zagranicznych (organizacja, podział zadań, personel) w latach 1918-1922*, „Teki Archiwalne. Seria Nowa”, nr 11, 2011, s. 5-21; K. Kasperek, *Proces archiwizacji w Urzędzie Wojewódzkim Kieleckim (1918-1939)*, „Archeion”, t. 61, 1981, s. 123-132; A. Piasta, *Kancelaria starostwa powiatowego piotrkowskiego 1919-1939*, „Archeion”, t. 108, 2005, s. 284-302; M. Podkowski, *Czynności kancelaryjne zarządu gminy wiejskiej w II RP*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo”, nr 285, 2003, s. 305-318.

³ Do monografii poruszających zagadnienia związane z kancelarią II RP należy zaliczyć: H. Robótka,

ostatnich należy zaliczyć wydaną w 2015 r. nakładem Archiwum Akt Nowych i Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych pracę A. Dąbrowskiego pt. *Kancelaria Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie w latach 1918-1939*. Jest to pierwsza monografia ukazująca kancelarię jednego z najważniejszych resortów Polski międzywojennej. Praca powstała na podstawie rozprawy doktorskiej pod tym samym tytułem, napisanej pod kierunkiem prof. Edwarda Kołodzieja.

Monografia składa się ze wstępu, zakończenia i sześciu rozdziałów. Na końcu książki zamieszczono wykaz: tabel, zestawień, schematów oraz rysunków. W tym miejscu praca wzbogacona jest o skany dokumentów z zasobu Archiwum Akt Nowych, prezentujące przykładowy materiał źródłowy dotyczący, funkcjonowania kancelarii MSW. Zamieszczona na końcu książki bibliografia obejmuje źródła archiwalne i biblioteczne. W szczególności należy zauważyć wykorzystanie, nie publikowanej dotąd *Instrukcji biurowej dla Zarządu Centralnego Spraw Wewnętrznych* z 11 kwietnia 1919 r. oraz oparcie pracy zarówno na literaturze z okresu dwudziestolecia międzywojennego jak i okresu po II wojnie światowej w postaci artykułów i monografii.

Pierwszy rozdział pt. *Organizacja i kompetencje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie w Polsce międzywojennej* składa się z 4 podrozdziałów: *Prawne podstawy organizacji i działalności organów administracji państwowej szczebla centralnego*, *Struktura organizacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, *Kompetencje merytoryczne oraz Kadra urzędnicza*. Rozdział ten ma charakter wstępny. Przedstawia pozycję ustrojową resortu w systemie administracji II RP, jego powstanie oraz strukturę w latach 1918-1939. Analizując wszystkie podrozdziały na uwagę zasługuje uwzględnienie najnowszej literatury przedmiotu m.in. wydanej w 2013 r. publikacji W. Kozyry, *Polityka Administracyjna Ministrów Spraw Wewnętrznych w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*⁴. Ponadto autor, nie tylko w sposób syntetyczny przedstawił powstanie i organizację MSW, ale uzupełnił i rozszerzył informacje dotyczące resortu. W szczególności dotyczą tej kwestii tabele przedstawiające rozwój struktury organizacyjnej resortu jak i zatrudnionego tam personelu. Podkreślić należy w tym miejscu benedyktyńską pracę autora, ukazującą nie tylko wyższy personel ministerstwa, ale i osoby zatrudnione na stanowiskach kancelaryjnych, jak i administracyjnych. Uzupełnieniem tego są badania socjologiczne pracowników resortu pod względem wykształcenia, stanu cywilnego, narodowości, wieku, wyznania oraz doświadczenia. A. Dąbrowski w pełnym zakresie wykorzystał tu źródło drukowane pt. *Funkcjonariusze państwowej służby cywilnej. Wynik spisu ze stycznia 1923 r*⁵.

Kancelaria urzędów administracji państwowej II Rzeczypospolitej (Procesy aktotwórcze), Toruń 1993; M. Konstantkiewicz, *Kancelaria starostw województwa lubelskiego latach 1919-1939*, Lublin 2011; M. Dereszyńska-Romaniuk, *Kancelaria Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu w latach 1919-1939*, Warszawa 1998; Z. Chmielewski, *Procesy aktotwórcze w polskich urzędach miejskich 1918-1939*, Szczecin 1983.

⁴ W. Kozyra, *Polityka administracyjna ministrów spraw wewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918-1939*, Lublin 2013.

⁵ Na poziomie ministerstwa przytoczone tu źródło wykorzystał W. Skóra, przedstawiając szkic do studium socjologicznego służby konsularnej pracowników Departamentu Konsularnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w 1923 r., zob. W. Skóra, *Służba konsularna drugiej Rzeczypospolitej. Organizacja, kadry i działalność*, Toruń 2006.

Kolejny rozdział pt. *Początki biurowości Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (listopad 1918-grudzień 1920)* rozpoczyna zasadniczą część pracy dotyczącą kancelarii. Składa się on z trzech podrozdziałów: *Organizacja pracy kancelaryjnej*, *Obieg pism*, *Tworzenie się registratury i archiwum zakładowe*. Autor opisuje powstanie kancelarii MSW, jej rozwój w latach 1919-1920 oraz funkcjonowanie. Na uwagę zasługuje uwzględnienie kancelarii MSW z okresu Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego. Pełne odтворzenie organizacji kancelarii i jej funkcjonowanie z 1918 r. utrudnia brak zachowanych źródeł. Niektóre elementy systemu kancelaryjnego Autor przedstawił za podstawie zachowanych pism. Informacje te uzupełniają zamieszczone rysunki przedstawiające pieczętki wpływu, blankiet korespondencyjny oraz pieczęć uwierzytelniającą. Znacznie więcej informacji o kancelarii MSW przynoszą lata 1919-1920. Dotyczy, to także zamieszczonych wzorów blankietów korespondencyjnych, pieczętek wpływu oraz obwolot. Uzupełniają je schematy obiegu pism oraz wzory stosowanych teczek w registraturze resortu w 1920 r. W rozdziale odczuwalny jest brak wyraźnego podziału pomiędzy miejscem występowania czynności kancelaryjnych w tym osób je wykonujących a funkcjonowaniem systemu kancelaryjnego. Wynika to zapewne z przyjętej koncepcji pracy, wykorzystującej dostępne źródła. Ponadto w rozdziale brakuje kilku tabel przedstawiających personel kancelaryjny czy wspomniane już rozmieszczenie czynności kancelaryjnych. Wydaje się, że Tabela nr 26, dotycząca personelu kancelaryjnego w latach 1918-1920 zamieszczona w rozdziale pierwszym, lepiej spełniałaby swoją funkcję w tym miejscu. Sytuacja ta zauważalna jest w następujących rozdziałach.

Niewątpliwą zmianą w funkcjonowaniu kancelarii ministerstw dwudziestolecia międzywojennego było przyjęcie i opublikowanie instrukcji ramowej dla ministerstw, obowiązującej od 1 I 1921 r. Opracowanie szczegółowych przepisów przeniesiono do każdego z ministerstw osobno. W przypadku MSW sytuację tę opisuje kolejny rozdział *Dziennikowy system kancelaryjny (styczeń 1921-grudzień 1927)*. Podobnie, jak w poprzednim rozdziale, zastosowano te same tytuły podrozdziałów oraz ich budowę. Autor łączy w tym miejscu organizację kancelarii z jej funkcjonowaniem. Już na początku podrozdziału *Organizacja pracy kancelaryjnej* A. Dąbrowski stwierdził brak zachowanej instrukcji MSW z końca 1920 r. opracowanej na podstawie ramowych przepisów. Organizację pracy kancelaryjnej odtworzył na podstawie późniejszych uzupełnień oraz zachowanych akt resortu. Informacje wzbogacają zamieszczone wzory pieczętek stosowanych w MSW w latach 1921-1927. Zaletą podrozdziału jest pokazanie praktyki jaka występowała przy wykonywaniu poszczególnych czynności kancelaryjnych oraz opisanie zachowanych pomocy kancelaryjnych (m.in. skorowidzów). Rozwinięciem organizacji pracy kancelaryjnej w MSW w latach 1921-1927 jest kolejny podrozdział *Obieg pism*. Stanowi on zwięzłe omówienie obiegu korespondencji w resorcie w latach 1921-1927. Na podstawie informacji oraz zamieszczonego schematu obiegu pism, oprócz wspomnianej drogi pisma od momentu wpływu aż do włączenia do akt, możemy zauważyć organizację czynności kancelaryjnych. Według niej podział czynności kancelaryjnych w MSW nie odpowiadał wspomnianej instrukcji ramowej dla ministerstw. Dotyczy to szczególnie miejsca przechowywania akt w registraturach oraz

przepisywaniu czystopisów w oddziałach kancelaryjnych. Wspomniane włączenie do akt następowało w registraturach. Dotyczy tego ostatni podrozdział *Tworzenie się registratury i archiwum zakładowe*.

Pod koniec lat 20-tych w części ministerstw nastąpiło usprawnieniem procesu rejestracji pism. W miejsce rejestracji poszczególnych pism, zapisywano całe sprawy. W MSW, zamiast dziennika podawczego, zaczęto stosować do tego kartotekę. Sytuację tę pokazuje kolejny rozdział *Bezdziennekowy kartotekowy system kancelaryjny (styczeń 1928-grudzień 1931)*. Struktura rozdziału pozostała taka sama jak w poprzednich częściach monografii poświęconych kancelarii. W podrozdziale *Organizacja pracy kancelaryjnej* Autor Dąbrowski na podstawie zapisów *Instrukcji o sposobie prowadzenia kartoteki* przybliżył rejestrację spraw oraz funkcjonowanie niektórych elementów systemu kancelaryjnego. Decyzja A. Dąbrowskiego dotycząca wykorzystania tylko samej Instrukcji wynikała z braku zachowanych w aktach kartotek poszczególnych wydziałów. Jednym z elementów rejestracji spraw w kartotece było nadanie wpływającym pismom kolejnych numerów na podstawie wykazu numerów. Autor przeanalizował zachowane wykazy numerów: Wydziału Praw Stanu Cywilnego oraz Ruchu Ludności Departamentu Administracyjnego. Pozostałe czynności kancelaryjne (przyjęcie wpływu, sporządzenie czystopisu lub wysyłka pism) oraz stosowane pomoce kancelaryjne zostały odtworzone na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów oraz późniejszych poprawek lub uzupełnień. Podrozdział wzbogacają, tak ja w poprzednich rozdziałach wzory stosowanych pieczętek. Posumowaniem a nawet niewielkim rozszerzeniem organizacji czynności kancelaryjnych jest podrozdział *Obieg pism*. Na podstawie zamieszczonego schematu możemy prześledzić zmiany w obiegu pism w latach 1928-1931 w porównaniu do okresu poprzedniego. Wskazuje na to sam A, który poddał analizie czynności dotyczące pism wpływających, ich rejestracji, zapisów na pieczętkach, czy elementów wydłużających obieg pism. Zakończeniem jest podrozdział *Tworzenie się registratury i archiwum zakładowe*. Potwierdza on dotychczasowy stan badań. W głównej mierze dotyczy tego, że zastosowanie bezdziennekowego sposobu rejestracji spraw nie wpłynęło na ich sposób przechowywania. W dalszym ciągu stosowano do tego plany akt. A. Dąbrowski w podrozdziale omówił dwa zachowane plany. Dodatkowo Autorowi udało się odszukać i opisać teczki, w których przechowywano zakończone akta spraw.

Nowym etapem w okresie kancelarii ministerialnej było przyjęcie ramowych przepisów *Przepisy kancelaryjnej w administracji publicznej*. Wprowadzono je uchwałą Rady Ministrów z 24 sierpnia 1931 r. Instrukcja kancelaryjna obowiązująca aż do wybuchu II wojny światowej, wprowadziła zdecentralizowany typ kancelarii, z systemem bezdziennekowym opartym na wykazie akt. Szczegółowe przepisy kancelaryjne zostały przeniesione do opracowania w każdym z ministerstw osobno. Wprowadzanie i funkcjonowanie w MSW nowej instrukcji, opartej na wspomnianych ramowych przepisach, dotyczy kolejny rozdział *Bezdziennekowy system kancelaryjny (styczeń 1932-sierpień 1939)*. W pierwszej części podrozdziału *organizacja pracy kancelaryjnej* Autor omawia regulacje, które dotyczą organizacji czynności kancelaryjnych w latach 1932-1939. Główna uwaga została poświęcona przedsta-

wieniu instrukcji z 27 sierpnia 1931 r., wprowadzonej na podstawie wspomnianych przepisów. W kolejnej części pracy Autor prezentuje wzory stosowanych blankietów korespondencji, pieczętek, czy pomocy kancelaryjnych. Wśród tych ostatnich wymienia i omawia wykazy numerów z kartoteki, kontrole liczb obcych, księgę prowadzoną w Wydziale Stanu Cywilnego i Ruchu Ludności, dziennik podawczy dla pism tajnych. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach, A. Dąbrowski nie umieścił w tym miejscu liczebności oraz rozmieszczenia personelu kancelaryjnego z lat 1932-1939. Dałoby to pełniejszy obraz modelu obsługi kancelaryjnej MSW po reformie kancelarii. Ponadto w rozdziale tym, Autor nie podjął próby przedstawienia przykładów rejestracji akt, na podstawie zachowanych wykazów akt. Tego typu analiza dałaby obraz sposobu formowania teczek. Wspomniana reforma i jej kolejny element, został omówiony w podrozdziale *Rzeczowe wykazy akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*. Autor omawia budowę wykazów akt poszczególnych wydziałów. Analiza ta obejmuje ogólną charakterystykę wykazów każdej z komórek resortu z krótkim i trafnym podsumowaniem. W podrozdziale tym odczuwalna jest dokładna analiza przedstawionych wykazów. Rekompensują to załączniki na końcu książki przedstawiające wykazy akt. Uzupełnieniem wymienionych części omawianego rozdziału są kolejne dwa podrozdziały *Obieg pism* oraz *Tworzenie się registratury i archiwum zakładowe*. Autor podsumowuje obieg pism z ich graficznym odpowiednikiem oraz przybliży funkcjonowanie registratury resortu na podstawie dostępnych przepisów.

Ostatni rozdział to *Akta Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z lat 1918-1939 – charakterystyka zespołu archiwalnego*. Dużą zaletą jest wyjście Autora poza ramy chronologiczne publikacji. W bardzo staranny sposób pod względem zebranej literatury opisuje losy akt MSW w okresie II wojny światowej, jak i po wojnie. Autor skrupulatnie wylicza straty akt poszczególnych komórek ministerstwa. Bardzo cenną uwagą, dotyczącą rozmiaru zespołu było zanotowanie dopływów do niego po 1945 r. Informacje, które mogą służyć szerszemu gronu badaczy są zamieszczone w podrozdziałach *Akta Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jako zespół archiwalny*. W tym zakresie, na uwagę zasługuje w szczególności podrozdział *Znaczenie dla badań naukowych*.

W zakończeniu Autor opisał prace nad reformą kancelarii w latach 1928-1931 oraz efekty tej reformy w postaci przyjętej w 1931 r. instrukcji ramowej. Wydaje się, że lepsze byłoby podsumowanie funkcjonowanie kancelarii MSW w latach 1918-1939. Ułatwiłoby to, mniej wtajemniczonymu czytelnikowi, w rozeznaniu się w kancelarii tego resortu oraz stanowiło swoiste podsumowanie dotychczasowych wyników badań. Te ostatnie stanowią doskonałą bazę do porównania rozwiązań stosowanych w resorcie z m. in. instrukcjami ramowymi.

Podsumowując należy stwierdzić, że praca A. Dąbrowskiego jest doskonałym opracowaniem dotyczącym kancelarii Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z okresu dwudziestolecia. Nie tylko rozszerza stan dotychczasowej wiedzy o kancelarii tego resortu, ale też ułatwia badania nad procesami aktotwórczymi innych resortów.